Elçin

Mahmut İle Meryem

Roman

Türkiye Türkçesine Aktaran
Prof. Dr. Ali Duymaz

ÖTÜKEN

YAYIN NU: 382
EDEBİ ESERLER: 198

T.C. KÜLTÜR ve TURİZM BAKANLIĞI
SERTİFİKA NUMARASI: 16267

ISBN: 978-975-437-244-1

www.otuken.com.tr | otuken@otuken.com.tr

1. Basım: 1997
3. BASIM

ÖTÜKEN NEŞRİYAT A.Ş.®
İstiklâl Cad. Ankara Han 65/3 • 34433 Beyoğlu-İstanbul
Tel: (0212) 251 03 50 • (0212) 293 88 71 - Faks: (0212) 251 00 12

Kapak Tasarımı: GNG Tanıtım

Dizgi-Tertip: Ötüken

Kapak Baskısı: Karakış Basım

Baskı: İmak Ofset Basım Yayın San. ve Tic. Ltd. Şti.
Sertifika Numarası: 45523 Tel: (0212) 444 62 18

İstanbul- 2019

Kitabın bütün yayın hakları Ötüken Neşriyat A.Ş.'ye aittir. Yayınevinden yazılı izin alınmadan, kaynağın açıkça belirtildiği akademik çalışmalar ve tanıtım faaliyetleri haricinde, kısmen veya tamamen alıntı yapılamaz; hiçbir matbu ve dijital ortamda kopya edilemez, çoğaltılamaz ve yayımlanamaz.

Sunuş

Folklor ve halk edebiyatı ürünlerinin modern sanatta yeniden yorumlandığı veya onlardan istifadeyle yeni eserler verildiği bilinmektedir. Batı'da aydınlanma devri sanatlarının ve özellikle romantik dönem eserlerinin, gelenekteki malzemenin yeni şekil ve türlerle yeniden yorumlanışı olduğunu da biliyoruz. Bizde de bilhassa Tanzimat'la birlikte folklor ve halk edebiyatına başta olumsuz da olsa yeni bir yaklaşım tarzı benimsenmiştir. Millî edebiyat akımıyla birlikte folklor ve halk edebiyatı ürünleri, modern edebiyatın ham maddesi olarak görülmeye başlamıştır. Ziya Gökalp'in "tehzip" fikri bu yaklaşımın sistematize edilmiş hâlinden başka bir şey değildir.

Türk halk edebiyatının önemli bir türü olan halk hikâyeleri de bu şekilde değerlendirilmiş; roman, tiyatro, opera, revü ve hatta sinema eseri olarak yeniden yazılmıştır. "Kerem ile Aslı" hikâyesi, bu konuda şanslı eserlerden birisidir. İlk olarak 1887 (H. 1305) tarihinde Ahmed Fahri tarafından beş perdelik bir tiyatro eseri hâline getirilmiş olan *Kerem ile Aslı*, 1916 (H. 1335) tarihinde ise Fuad Hulusi tarafından kaleme alınan iki perdelik bir piyese konu teşkil etmiştir. Daha sonra Matbuat Umum Müdürlüğü'nün halk hikâyelerinin modernize edilmesi çağrısına uyan Orhan Seyfi Orhon, *Kerem ile Aslı*'yı "asrî yaşayışa tatbik tecrübesi"nde bulunmuştur. 1938'de İstanbul'da yayımlanan bu eserde şahıslar, zaman ve mekân unsurları tamamıyla o döneme adapte edilmiştir.

Bu çalışmalara daha sonraki yıllarda Selahattin Batu *Kerem ile Aslı* (İstanbul 1945), Fakir Baykurt *Kerem ile Aslı Halk Romanı* (Ankara 1964) ve Mustafa Necati Karaer de *Kerem ile Aslı* (İstanbul 1985) adlı eserleriyle katılmıştır. Bunlara Ahmet Adnan Saygun'un operası ve Muhsin Ertuğrul'un filmi de eklenebilir.

Türkiye'de durum böyleyken hikâyenin çok sevilerek anlatıldığı Azerbaycan'da durum nasıldır? Benzer bir durum orada da dikkati çekmektedir. Önce meşhur Bestekar Üzeyir Hacıbeyli'nin ilk Azerî operası olarak kaleme aldığı *Esli ve Kerem Millî Opera 6 Perde* (Bakü 1912) adlı eseri göze çarpıyor. Bu eser çok geniş etkiler uyandırarak defalarca sahnelenmiştir. Daha sonra Neriman Nerimanov'un *Bahadır ve Suna* adlı romanını görmekteyiz. Daha da çoğaltabileceğimiz bu tür eserlere son yıllarda Elçin Efendiyev'in *Mahmud ve Meryem* romanı eklenmiştir. 1982 yılında yazılması tamamlanan ve önce *Azerbaycan* dergisinde tefrika edilen eser, ilki 1984 yılında olmak üzere Azerbaycan'da üç defa basılmıştır. Bunlardan ilki, kendi adıyla 1984 yılında, ikincisi 1985 yılında *Ağ Deve* adlı kitabın içinde ve son olarak da *Seçilmiş Eserleri* adlı kitabının II. cildinde 1987 yılında yayımlanmıştır. Ülkemizde ise İldeniz Kurtulan tarafından Türkçeleştirilerek iki defa yayımlanmıştır. Bunlardan biri özel bir yayınevi tarafından, biri de Kültür Bakanlığı tarafından basılmıştır (Ankara 1994). Ancak bu Türkçeleştirmenin romanı aslından uzaklaştırdığı ve adeta yeni bir telif eser hâline getirdiği rahatlıkla söylenebilir. Bu itibarla *Mahmud ve Meryem*'in Türkiye Türkçesine aktarılarak yeniden yayımlanması ihtiyacı hasıl olmuştur.

Roman hakkında birkaç söz etmeden Elçin Efendiyev'in kısa bir biyografisini vermeyi uygun görüyoruz.

Çağdaş Azerbaycan edebiyatının önemli temsilcilerinden Elçin, meşhur hikayeci ve romancı İlyas Efendiyev'in oğludur, 1943 yılında Bakü'de doğmuştur. Azerbaycan Devlet Üniver-

sitesi Dil ve Edebiyat Fakültesi'ni bitirdikten sonra Azerbaycan İlimler Akademisi Nizami Dil ve Edebiyat Enstitüsü'nde görev almıştır. Azerbaycan Yazarlar Birliği ile *Edebiyyat ve İncesenet* gazetesinde çalışmıştır. Vatan Cemiyeti başkanlığı ve başbakan yardımcılığı gibi siyasî vazifelerde bulunmuştur.

Sovyetler Birliği Yazarlar Birliği üyesi olan ve filoloji doktoru unvanına sahip bulunan Elçin, Sovyetler Birliği Lenin Komsomolu Ödülü gibi çeşitli ödüllerin de sahibidir. Birçok senaryosu filme çekilen Elçin'in en başarılı olduğu ve pek çok ödül kazandığı tür hikâyedir. Eserleri İngilizce, Fransızca, Almanca, İspanyolca, Arapça, Farsça, Macarca, Slovakça ve Bulgarcaya çevrilen Elçin'in ülkemizde de *Şuşa Dağlarını Duman Bürüdü* adlı hikâye kitabı yayımlanmıştır.

Elçin'in belli başlı eserleri şunlardır:

Bin Geceden Biri (1966), *Açık Pencere* (1969), *Sos* (1969), *Gümüşü Narıncı* (1973), *Bu Dünyadan Gatar Geder* (1974), *Bir Görüşün Hatiresi* (1977), *Günay Yalçın Nigar Bir de Bir Selim* (1980), *Tenkid ve Edebiyyatımızın Problemleri* (1981), *Bülbülün Nağılı* (1983), *Mahmud ve Meryem* (1984), *Beş Degige ve Edebiyyat* (1984), *Ağ Deve* (1985), *Seçilmiş Eserleri 2 Cilt* (1987), *Ölüm Hükmü* (1989).

Edebiyat araştırmaları ve tenkitleri yanı sıra hikâye ve romanlarıyla dikkatleri çeken Elçin, sıradan insanların hayatını konu alan, psikolojik tahlillere dayalı hikayeleriyle tanınmıştır. Son yıllarda roman üzerine yoğunlaşan Elçin'in *Ağ Deve* adlı romanı İkinci Dünya Savaşı yıllarını konu almaktadır. Bir diğer romanı ise konusunu Kerem ile Aslı "dastanı"ndan alan "Mahmud ve Meryem"dir.

Burada Mahmut ve Meryem romanı hakkında birkaç hususa temas etmek istiyoruz: Öncelikle bu romanın Kerem ile Aslı hikayesinin Azerbaycan varyantından mülhem olduğunu belirtmeliyiz. Bu tür romanlara ülkemizde olduğu gibi Azerbaycan'da da özel bir ad verme durumuna rastlanmamaktadır. Azerbaycan'da yaygın olarak kullanılmasa da "roman-

laşan destan" veya "destanlaşan roman" kavramları bu tür eserler için kullanılan ve eksikleri olan terimlerdir.

Hikâyenin Azerî varyantındaki olaylar ile romandaki olaylar arasında genel anlamda bir müştereklik vardır. Kahramanların özellikleri, aile ve etrafları, başlarından geçen olaylar pek çok noktada benzerdir. Ancak yine de romancının eklediği birçok husus dikkati çekmektedir. Mesela Mahmut'un doğumu hikâyede dervişin verdiği elmayla gerçekleşirken, romanda buna ek olarak bir "uyuz tilki" ile "dilsiz ucube"nin tavsiyeleri ortaya çıkmaktadır. Mahmut'un annesi bunların tavsiyesiyle Göğçegöl'de üç gün süreyle yıkanır ve hamile kalır. Meryem'in doğumuyla Mahmut'un doğumu arasında hikâyede gördüğümüz paralellik romanda yoktur. Romanda hikâyenin aksine Meryem'in annesi doğum sırasında ölmüştür. Romanda kahramanların görüşüp âşık olması olayında hikâyeden pek farklılık yoktur. Romana karıştırılan tarihî olaylar da hikâyede görülmez. Mahmut'un babasının Gence'de hüküm süren bir han oluşu, Şah İsmail ile Yavuz Sultan Selim arasında sürdürdüğü denge politikası, daha sonra Çaldıran Savaşı'yla birlikle tahttan indirilip yerine Yavuz Sultan Selim taraftarı Savındır Han'ın gelişi ve öldürülüşü gibi olayla hikâyede yer almamaktadır. Ayrıca Mahmut'un Meryem'in peşinden yaptığı yolculuk da romanda da ayrıntılarıyla anlatılmamıştır. Romana göre Sofu, Mahmut'u yarı yolda terk etmektedir; oysa hikayede ona çok sadıktır. Yine romanda yer alan Ceylan, Kısır Karı gibi tipler, hikayedeki fonksiyonlarından oldukça uzaktırlar. Mirza Salman, Cavanşir Han, Bayındır Han, Azer, Aysulu, Mehter Cafer gibi pek çok kahraman romana eklenmiştir. Hikâyeyle roman arasındaki önemli farklardan biri de isimlerde dikkati çekmektedir. Hikayede kahramanların mahlasları olan Kerem ve Aslı adları ön plandayken, romanda gerçek adlar yani Mahmut ve Meryem öne çekilmiştir. Eserin adı da bu itibarla Mahmut ve Meryem olmuştur.

Mekân hususunda romanla hikaye arasında pek fark yoktur. Roman, Kerem'i Genceli olarak gösterirken Azerbaycan varyantına sadık kalmaktadır. Diğer mekânlar ise Azerbaycan ve Doğu Anadolu olarak ortaktır.

Romanda yazarın en çok tasarrufta bulunduğu husus zamandır. Hikâyede bu hususta pek ipucu bulunmazken romanda kesin tarihler verilmiştir. Bundan amaç, esere tarihî bir zemin olarak Şah İsmail-Yavuz Selim çatışmasını yerleştirmek olabilir, düşüncesindeyiz.

Tema hususuna gelince romancının mesajı ile hikâyenin mesajında bir farklılaşma olduğunu görmekteyiz. Halk hikâyesi olarak Kerem ile Aslı, "aşk, din engelini bile aşabilen yüce bir duygudur" mesajını verirken romanda çeşitli tipler vasıtasıyla milliyetçilik, Turancılık, din ve mezhep taassubu, tarihteki devlet ve yönetim anlayışı gibi düşünce ve uygulamalar sorgulanmaktadır. Yazar, nutkunu Mahmut'a yüklerken onun romanda, hikâyede olduğu gibi zayıf, cılız ve pasif bir tip halinde kalışıyla mesajını da muğlak olarak verebilmektedir. Bu bağlamda eserden sezilebilen tema, muğlak bir hümanizm ve insan severliktir. Elçin, Süleyman Paşa'nın şahsında milliyetçilik ve Turan fikrini, Baba Keşiş'in şahsında Hıristiyanlık taassubunu, Yavuz Sultan Selim'in şahsında Osmanlı yönetimini ve Sünnî İslâm'ı, Şah İsmail'in şahsında ise Şiî İslâm'ı tenkit etmektedir. Kısacası tarihî olan her şey tenkitten nasibini almaktadır. Bu tenkitleri sıralarken sefalet hâlindeki insanları "cemaat" tiplemesiyle gözler önüne serer. Mahmut adeta Meryem'in peşine değil, hayatı öğrenme yoluna çıkmıştır. Yazarın, Mahmut tipiyle ileri sürdüğü tek görüş ise "insan severlik"tir.

Esere arka plan teşkil eden tarihî olaylardan başka unsurlar da vardır. Bunlar arasında nevruz törenleri, kosa oyunu gibi folklorik unsurların da olduğunu görmekteyiz. Ayrıca masal ve efsanelerde görülen ve bir roman için fantezi sayılabilecek pek çok olağanüstü olay da eserde yer almaktadır.

Son olarak romanı Türkiye Türkçesine aktarırken yaptığımız birkaç tasarruftan bahsetmek istiyoruz. Öncelikle Azeri Türkçesinden Türkiye Türkçesine aktarma yapmanın pek doğru bir iş olduğu kanaatini taşımadığımızı belirtmek isteriz. Ne var ki, zaten okumayı pek sevmeyen insanımızın bunu bir bahane olarak ileri sürmesine de gönlümüz razı olmuyor. Ama yine de yazarın üslûbu mümkün olduğu ölçüde korunmaya çalışılmıştır. Ancak "ki"li birleşik cümlelere sıkça müdahale edilmiştir. Ortak kelime ve kavramlara mümkün olduğunca dokunulmamış; eserde geçen özel isimler ise Türkiye Türkçesine yaklaştırılmıştır. Ayrıca dipnotlarda yazarın yaptığı açıklamalar yazarın notu (y.n.) olarak aynen bırakılıp eklemeler aktaranın notu şeklinde (a.n.) kısaltmasıyla verilmiştir.

"Türk edebiyatı" kavramının içine artık diğer coğrafyalardaki Türk edip ve şairlerinin de dahil edilmesi gerektiği düşüncesi ve Elçin'in de bu edebiyatın modern kısmında yer alması temennisiyle bu müşterek malzemeli eserin okuyucuya faydalı olmasını diliyoruz.

Ali Duymaz
Eylül 1997

I

Hicrî 920 yılı Cemaziyülevvel ayının 4'ü, milâdî 1514 yılı Haziran ayının 28'i idi. Gence uyumuştu.

Bu gün öğle üzeri şehirde öyle bir sıcak vardı ki, nefes almak mümkün değildi. İhtiyarların dediğine göre böyle bir sıcak bir de bundan tam altmış dört yıl önce, halk âşığı Sazlı Abdullah'ın başının kesildiği gün olmuş. Sazlı Abdullah, o zamanki Gence hakimi Kara Beşir'in teklifini ayan eşraf yanında geri çevirmiş, ona kafa tutmuştu. Kara Beşir'in oğlu Kara Bekir'in düğününde saz çalmamıştı. "Senin sarayın kan çanağıdır, benim sazımın telleri ben istesem de orada seslenmeyecek" demişti. Kara Beşir, halk âşığının bu hürmetsizliğine, bu saygısızlığına o kadar öfkelenmişti ki uzun kara bıyıklarının uçlarını çiğneye çiğneye kara sakıza döndürmüştü. Sazlı Abdullah'ı şehrin pazarının başında idam etmişlerdi ve aradan altmış dört yıl geçtikten sonra bile Gence'nin ihtiyarları hayretlerini gizleyemeyip düğünde, yasta şöyle konuşurlardı: Cellat Topuzkulu usturadan keskin baltasıyla bir göz kırpımında Sazlı Abdullah'ın başını bedeninden ayırdı, halk âşığının kanı idam kütüğünün etrafındaki geçmiş günlerden kalıp kurumuş kanı tazeledi, pazar başını çevrelemiş ahalinin yüreğinden yangını altmış dört yıldan beri geçmeyen bir "vay" geçti, o zaman idam kütüğünün üstüne serilmiş başsız cesedin yanında düşüp kalmış olan saz birdenbire

kendi kendine dile geldi ve dünyanın en dertli elemli nağmesini çaldı; hayret ve korkudan cemaatin tüyleri diken diken olup âdeta elbiselerini deldi. Saz öyle çaldı ki o öğlenin musibet sıcağı birdenbire çekildi, salkım salkım kara bulutlar cemaatin başının üzerini kapladı, gök gürledi, bir yağmur başladı ki herkes kendini güçlükle evine atabildi. Bir müddet öylece yağmur yağdı. Bir müddet bu yağmur altında halk âşığı Sazlı Abdullah'ın sazı da kendi kendine öylece çaldı. Sonra yağmur kesildi, sazın da sesi kesildi; cemaat yeniden pazar başına toplandı ve bakıp gördüler ki ne saz var, ne ceset var ne de baş var. O zamandan bu yana cellat Topuzkulu, cellat Topuzkulu'nun oğlu cellat Tanrıkulu ve şimdi cellat Tanrıkulu'nun oğlu olan cellat Topuzkulu, Gence'nin bu pazar başında birçok baş kesmişlerdi. Bu arada Kara Bekir'in gizlice iştirakiyle Kara Beşir'in, sonra şahın emriyle Kara Bekir'in kendi başını hırsızların, hilekârların, casusların, söz dinlemeyen halk şairlerinin başlarını kesmişlerdi. Ama o günden sonra hiç böyle bir hadise olmamıştı. Tam altmış dört yıl evvelki o idam günü yağmur, Sazlı Abdullah'ın kanını yıkayıp götürmüştü. Ama o zamandan beri ne zaman aşırı sıcak olursa o pazar başındaki idam kütüğünün etrafında Sazlı Abdullah'ın kanı güneş altında parıldardı ve bu gün de idam kütüğünün etrafında birkaç defa parıltı görülmüştü.

Gence uyumuştu.

Şehrin ve çevre köylerin dokumacıları, testicileri, demircileri, bakırcıları, debbağları, boyacıları, şehrin küçük imalathanelerinde gündelikçi olarak çalışan yabancılar ve ameleler öğlenin bu görünmemiş gürültüsünde, akşamın sıcağında o kadar çalışıp bitkin düşmüşlerdi ki gecenin boğuculuğuna aldırmadan şimdi yedinci uykularını alıyorlardı. Tüccarlar, bakkallar, saray adamları, hükümet memurları, kadınlar ve çocuklar da bu boğucu havada yerlerinde döne döne sonunda uykuya dalmışlardı.

Sadece Ziyat Han uyumamıştı. Ziyat Han'a şu koca Gence'de, Karabağ beylerbeyliğinin bu koca merkezinde sadece kendi uykusu arşa çekilmiş gibi geliyordu.

Kür ile Aras Nehirleri arasına yerleşmiş olan Karabağ beylerbeyliği, güneyde Gafan, Ordubat ve Nahçıvan'dan kuzeyde Kazak'a kadar; batıda Cavat'tan doğuda Göğçegöl'e kadar büyük bir araziye sahipti ve Safeviler Devleti'nin önemli birimlerinden biriydi. Karabağ beylerbeyliği, Azerbaycan'ın komşu Şirvan ve Tebriz beylerbeylikleri gibi doğrudan denize çıkmamasına, Sa'd Çukuru ve Tebriz beylerbeylikleri gibi Osmanlılarla sınır olmamasına rağmen, aslında Safeviler Devleti'nin en itibarlı kuzey istihkamı idi ve Ziyat Han bütün bu yerlerin mutlak hakimi idi, amma...

... Nice zamandır geceleri böyle azaplı geçiyordu. Ziyat Han nice zamandır geceleri böyle uykusuz geçiriyordu ve en tuhafı da Ziyat Han kendisi de bu azap ve eziyetlerin sebebini bilmiyordu. Ne kendini hasta hissediyordu ne de bundan bir ay öncekinden farklı kılacak veya bir ay sonrasını katı karanlığa bürüyecek öyle özel bir hadise meydana gelmişti. Doğruydu Ziyat Han zihnini meşgul eden bir duyguyla küçük baskınlar, ufak tefek münakaşalar, çekişmeler ve siyasî hilelerin sona doğru gittiğini, bıçağın kemiğe dayandığını, Sultan Selim'le Şah İsmail arasında asıl muharebenin başlamasına az kaldığını hissediyordu. Ama ne yapsın ki devir kötüydü ve hakimin küçük ya da büyük oluşuna bağlı değildi, bir sonraki günün akıbeti ancak Allah'a bağlıydı.

Elbette Ziyat Han kendinin de, oğlunun da geleceğinin kaygısını çekiyordu, elinden geleni de yapıyordu. Gerektiğinde gazaplanıyor, yaltaklanıyor; gerektiğinde ise düşmanının başını bedeninde bırakıyor, dostunun başını feda ediyordu. Ziyat Han'a "adil" diyenler de vardı, "Heccav

İbni Yusuf!"[1] diyenler de vardı. Sen çaldığını çal, bakalım felek ne çalıyor demişler. Hakim için her günün sabahı aslında tamamen meçhuldü. Ama iş bu meçhullüğün üzüntüsüne kalsaydı, o zaman Ziyat Han'ın yirmi üç yıl geceleri gözünü yummaması gerekirdi. Çünkü tam yirmi üç yıldır Ziyat Han hükümdardı ve bu yirmi üç yılda birçok şah değişmişti, merkezî hakimiyetler değişmişti, fitne fesatlar haddi aşmıştı, ama beylerbeyi Ziyat Han'ın Karabağ beylerbeyliğindeki mutlak hakimiyeti nasıl vardıysa öylece kalmıştı. Yalnız sıradan ahali, kaçaklar ve eşkıyalar değil, naipler ve kelenterler[2] de ondan çok korkarlardı. Çünkü Ziyat Han esas itibariyle kan döken ve hainlik yapan yüksek vazife sahiplerine nasıl davranacağını çok iyi bilirdi. Çünkü Ziyat Han dargalıktan[3] başlamış, bütün bu merhaleleri bir bir geçmişti ve kendisinden aşağıdakileri avucunun içinde sağlam tutmayı becerirdi. Kendinden üsttekileri ise... Artık devran çok karışıktı ve kesin bir söz söylemek, kesin bir netice çıkarmak mümkün değildi.

Hayır, uykusuzluğun sebebi başkaydı.

Uzaktan vakitsiz öten bir horozun sesi geldi, sonra bir iki horoz daha bu sese oradan buradan vakitsiz karşılık verdi. Sonra yine sessizlik çöktü ve uyumuş olan Gence bir müddet daha böylece sessizlik içinde kaldı. Daha sonra gece yarısı genç, şirin ve hazin bir ses; saz, kemençe ve ney eşliğinde dalga dalga Gence'nin üstüne yayıldı.

Ziyat Han hanendeye şarkı okutuyordu. Hanende, söylenene göre 19-20 yaşlarında olan ve Bağdat'ta tahsil

---

[1] Heccav İbn Yusuf Es-Safevi (661-715): Irak'ta hükümdarlık etmiş son derece gaddar ve zalim bir sultan. Bu ad, Şark edebiyatında gaddarlık sembolü olarak kullanılır (y.n).

[2] Kelenter: Şehir hakimi, eskiden beylerbeylikleri bölgelere bölünürdü ve bu bölgeleri naipler idare ederdi (y.n).

[3] Darga: Şehir hafiyelerinin başı, reisi (y.n).

gören Muhammet Fuzuli adlı genç bir şairin şiirini okuyordu:

Meni candan usandırdı, cefadan yar usanmaz mı?
Felekler yandı ahımdan, muradım şem'i yanmaz mı?
Kamu bimarına, canan deva-yı derd eder ihsan,
Niçin kılmaz mene derman, meni bimar sanmaz mı?

Bundan daha beş altı ay evvel yayılmış bu gazeli şimdi bütün bu taraflarda ezbere bilmeyen adam bulunmazdı. Fuzulî'nin babası Süleyman, Şirvan toprağından ve Bayat boyundandı. Süleyman'ı şahsen tanıyan bazı yaşlı Genceliler, Fuzulî'nin ailesinin Girdman sahillerinden Irak'a göç ettiğini söylüyorlardı. Fuzulî, Azerî Türkçesi, Farsça ve Arapça gazeller yazıyordu ve hanende Hafız Lala[4], söylenene göre Azerî Türkçesiyle yazılmış bu gazeli Şah İsmail'in meclislerinde ifa ediyordu.

Gamım pinhan tutardım men, dediler yare kıl ruşen,
Desem ol bîvefa bilmem, inanır mı, inanmaz mı?

Ziyat Han, Şirvan ipeği, darayılar[5] ve kemhalarla[6] bezenmiş; halı, gebe[7] döşenmiş yatak odasında yer yastığına dirseklerini dayayıp gözlerini yummuştu ve bu genç delikanlının saf sesine, söylediği gazele kulak vererek, ister istemez dünyanın güzel işleri hakkında düşünüyordu. Dünyanın bu güzel işleri, dülgerliğine veya şahlığına bakmadan insanın yüreğini açıyor ve bu boğucu gecede insanın sinesine bir serinlik getiriyordu.

---

[4] Hafız Lele (Lala) Tebrizi: XVI. asrın büyük Azerbaycan hanendesi, şarkıcısı (y.n).

[5] Darayı: Çizgili sık dokunmuş ipek kumaş (y.n).

[6] Kemha (Kamhi): Nakışları kendinden olan ipek kumaş (a.n.).

[7] Gebe: Büyük halı (a.n.).

İş dülgerliğe kaldıysa, hepimizin atası olan Nuh da dülgerdi.[8]

Ziyat Han gülümsedi.

Hanende ve sazendeler yatak odasının alt başında, ipek döşemelerin üstüne oturmuştu. Hanende orta boylu ve zayıf bir yeni yetme idi. Onu dinleyenlerin hepsi bu kadar saf bir sesin, bu kadar derin nağmelerin, bu kadar şirin ve uzun nefesin bu küçücük bedenden, bu sıska sineden nasıl çıktığına taaccüp ediyordu?

Genç hanende Ziyat Han'ın parayla satın aldığı kölesiydi ve Ziyat Han onu Karabağ dağlarından, Hankendi taraflarından getirtmişti. Namını işitip, para karşılığı aldırıp getirttiği bu bıyıkları yeni terlemiş delikanlıyı ilk görüşünde Ziyat Han meyus oldu, çünkü tâ çocukluğundan beri musiki vurgunu olan Ziyat Han karşısındaki bu cansız cüssesiz oğlanda yarım saatlik, bir saatlik de olsa dünyanın derdini kederini, dünyanın kötü işlerini unutturacak bir kudretten eser alamet görmemişti. Ama daha sonra bu genç oğlanın okuyuşunu dinleyince anladı ki bu gerçekten de hanende değil, Asef-i devrandır.[9]

> Şeb-i hicran yanar canım döker kan çeşm-i giryanım,
> Uyarır halkı efganım kara bahtım uyanmaz mı?

Bu ses ve bu gazel, dünyanın bütün kötü işlerini ve bu arada kendisinin bütün kötü işlerini Ziyat Han'a tamamıyla unutturmuştu. Yirmi üç yıllık hakimiyeti sırasında yaptırdığı kervansaraylar, hamamlar, havuzlar, köprüler, makbereler, mescitler, saray kütüphanesine toplattırdığı Azerbaycan, Arap, Fars, Yunan, Hint ve dünyanın başka

---

[8] Rivayete göre yeryüzündeki bütün insanlar Nuh'un nesilleridir ve Nuh peygamber 50 yaşına kadar dülgerlik etmiştir (y.n).

[9] Asef (Asef bin Berhiya): Dine göre Süleyman peygamberin veziri ve musiki üstadı kişi (y.n).

dillerindeki kitaplar bir bir gelip Ziyat Han'ın gözlerinin önünden geçti. Elbette bütün bunlar daha çok olabilirdi, mescitlerin, köprülerin, makberelerin sayısı daha da fazla olabilirdi ama bu siyaset, bu savaşlar, bu hücumlar...

Ziyat Han doğrulup oturdu, biraz evvel kuyudan çıkarılıp iri gümüş sinide önüne konmuş serin hıyarlardan birini aldı ve küçük eğri murassa hançeriyle hıyarın kabuklarını kalınca soydu; sonra bu hıyar kabuklarıyla kır sakalının üstünden yanaklarını, alnını, boynunu sildi, bedenine bir serinlik yayıldı.

Dün akşam vakti Ziyat Han sarayda Avrupa'dan gelmiş olan bir Frenk tüccarı kabul etmişti. Bu tüccar güya büyük bir ticaret anlaşması yapmak için Tebriz'e gelmişti. Şah İsmail'le görüşmüştü ve şimdi ülkenin beylerbeyliklerini geziyordu. Tüccarın sırtında tuhaf bir elbise vardı ve Ziyat Han bunu görünce gülmemek için kendini zor tutmuştu. Ama bu Frenk tüccarın daha ilk sorusundan sonra her şey ciddileşti.

Frenk tüccarı tuhaf bir tarzda elini sallayarak başını eğdi ve gayet güzel öğrendiği Türkçeyle sordu:

- Siz bu vilayeti müstakil olarak mı idare ediyorsunuz?

Ziyat Han, küçük gözlerini süzerek ecnebiye baktı ve dedi ki:

- Bu vilayeti "kim idare ediyor?" diye sormak doğru değil, "bu vilayeti kim yiyor?" diye sormak gerekirdi.

Frenk tüccarın hayretten gözleri belerdi, bütün seyahati boyunca ilk defa bir hükümdardan böyle bir söz işitiyordu.

> Gül-i ruhsarına karşu gözümden kanlı akar su,
> Habibim, fasl-ı güldür bu akar sular bulanmaz mı?

Hanendenin söylediği sözler Ziyat Han'ı yine gecenin yarısına çekip sarayın yatak odasına getirdi ve Ziyat Han

birdenbire genç şair Fuzulî'nin başka iki mısraını hatırladı:

Dost bî-pervâ felek bî-rahm ü devran bî-sükûn
Derd çok hem-dert yok düşmen kavî tâli zebûn

Bu genç şair, baltayı tam köke vurmuştu ve mesele genç olmasına rağmen hakikati söylemiş olmasındaydı.

Ziyat Han elinin işaretiyle musikiyi susturdu ve yıllardan beri Ziyat Han'ın sarayında çalgıcılıkla meşgul olan sazendeler bu işe taaccüp ettiler, çünkü Ziyat Han ilk defa hanendenin sesini yarıda kesiyordu.

Ziyat Han serin hıyar kabuğuyla burnunu, alnını silerken yeni yetme delikanlıya sordu:

- Neyin kaldı senin o dağlarda?

Hanende Ziyat Han'ın beklenmedik sorusu karşısında kendini kaybetti. Bu genç oğlan, şu anda önünde oturup hıyar kabuğuyla yüzünü gözünü silen kır sakallı, ak saçlı, alnının ortasından sağ kulağının dibine kadar uzanan kesiği daima nabız gibi vuran yaralı kişiden bir iki defa "aferin!" sözünden başka hiçbir şey işitmemişti. Sazendeler de donuk nazarlarla birbirine baktılar.

Ziyat Han başıyla hanendeye işaret etti:

- He?, yani sualime cevap ver, dedi.

Genç hanende güçlükle kendini topladı:

- Anam, dedi.

Ziyat Han ufak gözlerini süzüp hanende oğlanın gözlerinin tam içine bakarak:

- Sadece anan mı? diye sordu.

- Bir de... Bir de bacım...

Hanende bu sözleri güçlükle söyleyebildi ve Ziyat Han da, sazendeler de anladı ki, bu oğlan kendinden küçük olan ve muhakkak ki güzel bacısının da zorla ilinden obasından, anasından ayrılıp Gence sarayına cariye olarak getirileceğinden korkuyordu.

- Sadece ananla bacın mı?

- Evet.

- Doğru söylemiyorsun, küçük!

Ziyat Han'ın elindeki hıyar kabuğunu gümüş sininin içine fırlatırken söylediği bu sözlerdeki sertlik ve kesinlik, saraydaki hizmetleri sırasında az şey görmeyen sazendeleri de üşüttü.

Yatak odasının zayıf mum ışığında bembeyaz ağarmış hanende genç hiçbir şey diyemedi.

Ziyat Han eliyle yüzünün gözünün nemliliğini silerek:

- Senin o dağlarda yüreğin kalmış, dedi. Gözlerinden okuyorum, git!

Hanende ve sazendeler ayağa kalktı.

Ziyat Han eliyle sazendelere işaret etti:

- Siz kalın.

Hanende oğlan, ayak üstü donup kalmıştı.

Ziyat Han dedi:

- Duymadın mı, git dedim?

Hanende:

- Geceniz hayırlı olsun, dedi ve odadan çıkmak istedi.

- Nereye gidiyorsun?

Yarı uykusundan uyandırılıp yatak odasına getirilmiş olan hanende oğlan, bir çocuk samimiyetiyle:

- Yatmaya, dedi.

- Hayır, yatmaya değil. Tek başına kendi dağlarınıza git. Bu geceden sonra hürsün.

Sonra Ziyat Han ellerini birbirine vurup hizmetçisini çağırdı.

- Bu oğlanı memleketine yolcu edin!

Sonra da ekledi:

- Güzel yolcu edin…

Bu, Karabağ dağlarından koparılıp getirilmiş bu genç oğlana iyi bir at, üç yıl önce Gence'de kesilmiş tenge[10] ile

[10] Tenge: Safeviler devrinin gümüş parası (y.n).

doldurulmuş bir kese verilecek, anası için, bacısı için bir iki top ipek kumaş verilecek ve bu at gece gündüz koşturup, Berde'den geçip, sırtında değil, göğün yedinci katında uçan yeni sahibini Karabağ dağlarına ulaştıracak demekti.

Genç hanende bir söz demeye, teşekkür etmeye, kendini yere atıp Ziyat Han'ın ayaklarını kucaklamaya, parmaklarına elmas, yakut, zümrüt taşlı yüzükler takılmış elinden öpmeye cesaret edemedi ve ayakları dolaşa dolaşa odadan çıktı, heyecandan dizleri titriyordu, ayakları sözünü dinlemiyordu...

...Vakit gelecek ve seksen yıl sonra Karabağ dağlarındaki toylarda, düğünlerde, İsa Bulağı'nda, Turşsu'da, Sekili Bulak'ta, Daşaltı çayının sahilinde, Tophana ormanının serinliğinde kurulmuş keyif meclislerinde saçı sakalı ağarmış, uzun yıllar boyu çok hakimler görmüş, çok kanlı hadiselerin, sevap işlerin, hak işlerin şahidi olmuş koca halk âşığı sazı sinesine basıp bir destan söyleyecek ve bu destan yıllar evvel yaşamış yaralı Ziyat Han'ın merhametinden söz edecek, musikinin ve üstat Muhammet Fuzulî'nin sözlerinin kudretinden bahis açacak, genç bir hanendenin derelerden yel gibi, tepelerden sel gibi geçip kendi yurduna dönmesinden, anasının yanına gelmesinden, adaklısıyla görüşmesinden bahsedecek, sesini çıkarmayıp bu destana kulak verenlerden hiç kimsenin aklına o genç hanendenin bu koca ozanın ta kendisi olduğu gelmeyecekti.

... Sazendeler şahidi oldukları bu güzellikten, doğru işten etkilenerek coşup bu boğucu yaz gecesi Ziyat Han'ın yatak odasında dünyanın en hazin, en tesirli musikisini çalmaya başladılar ve sonra neyzen, sazcı ve kemençecinin de can u gönülden söylediklerine göre, ne bu geceye kadar ne de bu geceden sonra hiçbir zaman bu kadar yürekten çalmamışlardı.

Sazendelerin bu musikisi ne ise Ziyat Han onu hatırına getirmek istiyordu. Çünkü Ziyat Han o zaman uykusuzlu-

ğunun sebebinin belli olacağını biliyordu; ama ne kadar düşünse de bir türlü bulamıyordu.

Yine dünkü Frenk aklına düştü.

Frenk'e yüreğindeki sözleri söyledi, düşündüklerini söyledi. Çünkü bazen demek istediklerin, düşündüklerin ileride sinende taş olur, en yakınlarına bile söyleyemezsin. Kendi halkın hakkında düşündüklerini halkına demekten çekinirsin. Büyük şahların, sultanların kulakları da uzun olur. Bunun için de başka bir şey düşünüp başka şey söylersin, bir şey istiyorsan, başkasını yaparsın ve halk da seni düşündüğüne, istediğine göre değil, dediğine ve yaptığına göre değerlendirir. Halk aslında senin de başka şekilde düşündüğünü ve başka türlü istediğini hiç aklına getirmez. Frenk ise uzaklardandı, el ulaşmaz, ses yetmez bir memlekettendi. Ama kim bilir belki Sultan Selim'in casusuydu, ticaret bağlantısı bahanesiyle buraları gezip dolaşıyordu. Belki de Şah İsmail'in hafiyesiydi, beylerbeyliklerini gezip yerli hükümdarların ahval-i ruhiyesini öğreniyordu. Her kim olursa olsun -Ziyat Han gülümsedi- hakikati söylemişti ve hiç olmazsa yirmi üç yılda bir defa hakikati söylemek mümkün olmuştu.

Ziyat Han o ecnebiye daha birçok şey diyebilirdi. Allah bu toprağı, sadece Karabağ beylerbeyliğini değil, bütün Azerbaycan toprağını, bir ucu Kazvin'de, öbürü Derbent'te, bir ucu Hazar sahillerinde, öbür ucu Erzurum dağlarında olan bir memleketin toprağını bu kadar bereketli kılmış, ama her zaman başı belalı olmuş, her zaman soyulmuş ve bundan sonra da böyle olacak. Bu toprağın ipeği, tuzu, petrolü, kuru meyvesi, balığı, pirinci, buğdayı, pamuğu, safranı bütün dünyanın ülkelerine taşınır. Bu taşıma, ne zaman istila yoluyla, soygunculukla yapılırsa o zaman bu bedbaht cemaatin, bu toprağın sinesi kan ağlar. Ama ne zaman ki söz ticaretten, alışverişten açılır, o zaman Gence gibi kervan yollarının kesiştiği yerde

kurulan şehirler ticaret merkezine çevrilir. Göçebelerin dokudukları halılar, Şirvan'ın ipek kumaştan, darayıları, kemhaları, bezekli kılıçları, hançerleri için başka memleketlerde para esirgemiyorlardı. Rusların Jaroslavl şehrinde ipeğin pudu[11] on kat fazla fiyata gidiyordu. Rus tüccarları Azerbaycan'dan petrol götürüp Avrupa ülkelerinde satıyorlardı. Azerbaycan'da yaşayan Ermeni tüccarları Rusya şehirleriyle, Venesiya, Marsel, Amsterdam ile ipek alışverişi yapıyor, Gence'den Culfa'ya, Culfa'dan Halep şehrine, oradan da Avrupa'ya yüzlerce harvarlarla[12] Şirvan ipeği taşıyorlardı. Oralardan da kumaşlar, kadifeler getiriyorlardı. Gence'de Gürcü, Rus, Hint tüccarları ve dünkü Frenk gibi Avrupa ülkelerinden gelmiş tüccarlar alışveriş ediyordu. Kuzeyden, Rusların ülkesinden Şamahı'ya, oradan da Gence'ye kürk, deri, yün, mum, zırhlı elbise, hatta ateşli silah geliyordu. Doğruydu, son zamanlarda tüccarlar şikayet ediyordu: Kaçaklar ve eşkıyalar, mal taşıyan ticaret kervanlarına baskın düzenliyor, onları soyuyor, at yılkılarını, develeri, altın ve gümüş kapları, kıymetli çadırları, halıları ganimet olarak götürüyordu. Açlar çıplaklar bir yere toplanıp pusu kuruyor, tüccarların azıklarını ellerinden alıp kendi karınlarını doyuruyorlardı. Daha sonra çöle ovaya dağılıp gidiyorlardı. Diğer taraftan tüccarlar naiplere, kelenterlere, Kızılbaş emirlerine o kadar gümrük veriyorlardı ki kendilerine bir şey kalmıyordu.

Neyse, bu toprağın işi Allah'a kalmıştı.

Ziyat başını ellerinin arasına alıp şakaklarını ovuşturdu: Ne istiyordu bu beyin, niye sakinleşip yatmıyordu?

Bütün bu naiplerin, kelenterlerin hepsinin yüreğinden Şah İsmail'in tahtına olmasa bile beylerbeyinin tahtına oturmak geçiyor, senin ayağını öpüyorlar, dünyanın en gü-

---

[11] Pud: Eskiden kullanılan 16.4 kg ağırlığında Rus ağırlık ölçüsü birimi (an.).

[12] Harvar: 300 kglık ağırlık ölçüsü (a.n.)

zel sözlerini bulup sana söylüyorlar, peygamberlere layık görmedikleri sözü sana layık görüyorlar, ama hepsi de arkadan bıçağı sapına kadar senin sırtına saplamaya hazırlar.

Sazendeler gece yarısı kendi çaldıklarından kendileri haz ala ala çalıyorlardı. Sazendeler, gözlerini yumup yer yastığına dirseklerini dayamış Ziyat Han'ın da musikiden aynı hazzı aldığını düşünüyorlardı.

Sazendeler bilmiyorlardı ki, Ziyat Han şu anda musikiyi çok uzaklardan işitiyordu. Sazendeler bilmiyorlardı ki, şu anda Ziyat Han'ın yüreğinden kara kanlar akıyordu. Ziyat Han naiplerini, kelenterlerini, Bayındır Bey'den başka bütün saray adamlarını bir bir gözünün önünden geçiriyor ve hainleri, riyakârları, anasının memesini kesenleri bu kadar büyük bir halkın, bu kadar yiğit ve namuslu bir halkın içinden nasıl tek tek seçip çıkarmışlar ve her birine bir bölge, bir şehir itibar etmiş, dünyanın bu haline hayret ediyordu. Bunu kim yapmıştı? Ziyat Han bunu yapanların en birincisi olarak kendini görüyordu. Galiba başka türlüsü mümkün değildi. Galiba Şeyh Nizamî'nin tasvir ettiği adillik ve adalet düzesi ancak kitaplarda mümkün! Galiba taç taht -dünyanın ne tuhaf işleri var!- sadece düşmanlara dayanmalıydı, yaltağa, ikiyüzlüye ve haine dayanmalıydı.

Ve birdenbire dünyayı bürümüş bu yaltaklık, ikiyüzlülük ve hainlik içinde o iri gök gözlerin ışığı göründü.

Buldu Ziyat Han!

Her şey bir an içinde aydınlığa kavuştu ve bir an içinde de bu gece sıcağında Ziyat Han'ı soğuk ter bastı. Ziyat Han doğrulup yerinde oturdu ve gözlerini açtı.

Sazendeler Ziyat Han'ın küçük yumurtaya benzeyen gözlerinde dünyanın kederini, meyusluğunu okudular ve bu duruma şaşırıp kaldılar.

Şu anda Ziyat Han için aydınlığa kavuşmuş hakikat, onu öyle sarsmıştı ki ölümle yüz yüze geldiği vakitler bile, rezilliklerle yüz yüze geldiği anlar bile, şahın huzurunda

bütün mukadderatını halledecek emirler beklediği vakitler bile böyle derinden sarsılmamıştı. Sonra Ziyat Han'ın el işaretiyle sazendeleri odadan çıkarmaya bile fırsatı olmadı ve arkası üstü yerinde uzanıp gözlerini yumdu. Daha sonra musikiyi işitmedi, sazendeleri de tamamen unuttu ve bu gece yarısı ona bakan bir çift iri gök gözle baş başa kaldı.

Bu gece yarısı birdenbire bütün hakikatiyle Ziyat Han'a aşikâr oldu ki Mahmut hiçbir zaman tahta oturmayacak, Mahmut hiçbir zaman beylerbeyliği tacını başına koymayacak ve Ziyat Han'ın nice zamandan beri uykusuna göğe çeken de buymuş.

Bu hakikat şimdi mi aydınlığa kavuşuyordu? Şu anda ansızın ön yakana yapıştı? Yok, ihtiyar...

Aslında son yıllarda bu hakikat hep Ziyat Han'la birlikteydi ve Ziyat Han bu gerçeği kendinden kovmak istemişti. Kovmak istemişti, çünkü kendine yakın olmasından hoşlanmıyordu. Bu gerçeği yüreğinde taşıyordu, beynine kazınmasına fırsat vermiyordu.

Sabahtan beri uzun uzadıya topraktan dem vuruyorsun, ticaretten dem vuruyorsun, sanki senin derdin toprak derdiymiş gibi!...

Bak bak o gözlere iyi bak ve kendi kendinden kaçma!

O gök gözler Mahmut'un gözleriydi ve şu an bu gök gözlerde o kadar temizlik, şeffaflık vardı ve bu gözlerden etrafa öyle bir saflık yayılıyordu ki Ziyat Han'ın nefesi daraldı.

Bu ilk defa oluyordu. Bu ilk defa idi, çünkü öz oğlunun gözlerindeki temizlikten, şeffaflıktan Ziyat Han'ın nefesi daralıyordu, önceleri Ziyat Han oğlunun iri gök gözlerine bakınca dinlenirdi, günahları aklından çıkardı, ne zaman kimin gözlerini çıkarttığını, kimin başını, burnunu, kulağını kestirdiğini unuturdu. Mahmut'un gözlerinin temizliği neredeyse öz babasının günahlarını da azaltıyordu.

Çünkü Ziyat Han kan akıtmış ve anaları gözü yaşlı, balaları yetim koymuşsa bile bu temiz varlığı da dünyaya getirmişti. Eğer Ziyat Han tamamen cellat ve taht delisi olsaydı hiçbir zaman onun belinden böyle bir mahlûk inmezdi. Demek ki Ziyat Han'ın da içinde bir ışık vardı, ama bu ışık tamamen sönmüştü, görünmüyordu. Sadece Mahmut'un varlığı bu ışığı haber veriyordu.

Ziyat Han eskiden de Mahmut'un yüreğinin şair yüreği olduğunu anlıyordu. Mahmut hassastı, Mahmut'un yüreği cam gibiydi ve Mahmut hiçbir zaman asıp kesen birisi olmayacaktı. Ziyat Han bunu anlıyordu ve hatta bazen içten içe buna seviniyordu da. Çünkü kendisi çok başlar kesmişti; yegâne oğlunun, yegâne varisinin eli kana bulaşmamıştı ve hiçbir zaman bulaşmayacak olmasına da seviniyordu. Doğruydu bazen, özellikle son zamanlarda Ziyat Han'ın yüreğinden Mahmut için hayatın çetin olacağı şeklinde bir korku da gelip geçiyordu, ama bu hususta düşünmeye, enine boyuna ölçüp tartmaya vakti olmuyordu. Sabahın erken saatlerinden akşamın karanlığına kadar naiplerinin, kelenterlerinin, sergerdelerinin, komşu hanların hilelerine karşı hileler düşünüp hayata geçiriyordu. Vakti, Türk sultanlarıyla Safeviler arasındaki ölüm kalım mücadelesinden zarar görmeden çıkmak, Şah İsmail'in merhametini kazanmak, fakat Türk sultanlarına da açık aşikâr düşmanlık edip tahtının geleceğini sadece Safevilerin galibiyetine bağlamamak için tedbirler düşünüp hayata geçirmek gibi işlere gidiyordu.

Artık Ziyat Han, yumulmuş gözlerinin karşısından gitmeyen bu iri gök gözlere baka baka ve yüreği yana yana anlıyordu ki Mahmut bu hilekâr dünyada, bu kanlı dünyada tahta oturup Karabağ beylerbeyliğinde hükümdarlık edemeyeceği gibi genel olarak yaşamak da Mahmut için kolay olmayacaktı. Yalnız şahların, hanların, beylerin arasında değil, falcıların, remilcilerin, yasinci aç göz mollala-

rın, arsız seyitlerin, maymun oynatan dervişlerin arasında yaşamak kolay mı olacaktı?

Nasıl olup da bu apaçık görünen gerçeği şimdiye kadar anlamamıştı? Ahmak ihtiyar...

Ziyat Han bu sözden ürperip yerinden doğruldu. İlk defa içinden kendisine sövüyordu, ilk defa Ziyat Han'a "ahmak" deniyordu ve bu kelime "ihtiyar" sözüyle bu kadar uyuşuyordu?

Ziyat Han'ın dudakları seyridi ve sazendeler Ziyat Han'ı bilinmez bir ağrı, bir sancı tutmuş, sesini çıkarmıyor, dayanıyor sandılar. Sazendeler ne yapacaklarını bilemediler, evvelki gibi çalsınlar mı, yoksa bağırıp çağırsınlar mı? Sazendelerin bilmediği bir şey daha vardı: Şu anda Ziyat Han'ın ağrısına Lokman Hekim bile bir çare bulamazdı.

Ahmak ihtiyar... Şimdiye kadar bu koca memleketi nasıl idare etmişsin? Düşmanların senden de ahmaktı da onun için mi? Dünyayı tutup da mı gidecektin? Sultan Süleyman'a kalmayan dünya sana mı kalacaktı? Ömrübillah o pak mahlûkun hamisi mi olacaksın? Senden sonra bir göz kırpımında didecekler onu. Bu devranın uşağı değil o, tırnaklarınla kazandığın, yüz fitne fesatla koruduğun bu taht için didecekler onu. Bunun için mi titriyorsun bu taht taç üstüne? Bunun için mi bin bir hile ile, tehditle artırdın servetini?

Ahmak ihtiyar... Bunları daha şimdi anlıyorsun, şimdiye kadar hep Mahmut'un yanında olacağını, hep koruyucusu olacağını sanıyordun. Peki, etten duvara itibar olmayacağını bilmiyor muydun? Bizim oyuncak, feleğin oyunbaz olduğunu bilmiyor muydun? Kalk, kalk, kalk götür o pak mahlûku, kaç bu memleketten, kaç gizlen, sakla oğlunu ki senden sonra didmesinler, eline bir külünk al, bir mağara bul dağlarda, gizlen herkesten... Bak, böyledir dünyanın işleri, ihtiyar bir büyücüdür dünya...

Ziyat Han her iki elinin iri pençeleriyle kulaklarını kapadı.

Nasıl olur, nasıl olur da Allah tebaasından birine Bayındır gibi bir oğul verir, ama Ziyat Han'ın kısmetini böyle keser?

Sanki içinden bir yumruk gibi kahır kalkıp Ziyat Han'ın boğazını tuttu.

Sakin ol... Sakin ol... Kendini topla. Dost var, düşman var. Sakin ol... Bayındır da öz oğlun gibi sana sadık değil mi? Bayındır'ı da öz oğlun kadar çok sevmiyor musun? Hayır, ihtiyar, kendi kendini kandırma. Başkaları seni tanımasa da sen kendini iyi tanıyordun. Sen Bayındır'ı da bu yüzden çok seviyorsun. Çünkü zaafın var, yaran var; öz oğlun Bayındır gibi vuran değil, kesen değil, Bayındır gibi at koşturamaz ve gerektiğinde Bayındır gibi baş kesemez.

Sonra Ziyat Han yine gözlerini yumdu ve o iri gök gözler yine karanlıktan Ziyat Han'a baktı. O iri gök gözler yine her tarafı bürümüş zulmete bir temizlik, paklık, şeffaflık getirdi.

Bundan on yedi yıl önceki gece, Ziyat Han'ın yadına düştü, bütün teferruatıyla yadına düştü. Hiçbir zaman, bu geceyi böyle hatırlayacağını aklına getirmezdi. O gece, evet bu iri gök gözler o geceden sonra yaratılmıştı.

... Ziyat Han, Kamer Banu'yu kucağından bırakmış ve kollarını genişçe açıp arkası üstü uzanmıştı.

Gökte ne kadar yıldız vardı Allah'ım? Bu kadar yıldızın hesabı mı olur? Sayıp bitirmek mümkün mü bu kadar yıldızı?

Ziyat Han üç aylık seferden dönmüştü ve bu uzun seferden sonraki ilk gecesi için yatağını bahçede, açık havada kurdurmuştu.

Birdenbire Ziyat Han'ın yüreğinde bir umut belirdi ve bunun sebebini kendi de bilemedi.

Bu yıldızlar mı yarattı o umudu, ay mı yarattı, bu açık havanın saflığı, temizliği mi yarattı?

Ziyat Han'ın her şeyi vardı.

Tam altmış yıldan bu yana kılıcının gücüyle, zekâsının keskinliğiyle Gence tahtına sahip olmuştu, sağlamdı, güçlüydü, Kamer Banu'su vardı ve dünyanın bütün güzelleri Ziyat Han için bir tarafa, Kamer Banu bir tarafaydı. Ziyat Han haremi olmayan tek hükümdardı, sadece Kamer Banu'su vardı. Ermeni güzelleri, Yahudi dilberleri, Arap rakkaseleri, dünyada hiçbiri Kamer Banu'nun yerini tutamıyordu.

Ziyat Han'ın her şeyi vardı, sadece evladı yoktu.

Dokuz yıldır Kamer Banu ile bir yastığa baş koyuyorlardı, dokuz yıldır derman istemedikleri tabip kalmamıştı, çare aramadıkları ocak kalmamıştı. Dervişlerin verdiği elmaları ikiye bölüp yemişlerdi, mukaddes ataların tükürdüğü sularda yıkanmışlardı, sürü sürü koyunları, sürü sürü sığırları, kervan kervan develeri kurban edip dünyanın açına çıplağına dağıtmışlardı, ama hiçbir şey hasıl olmamıştı.

Şimdi birdenbire Ziyat Han'ın yüreğinde bir umut belirmişti.

Ziyat Han, Kamer Banu'ya baktı.

Kamer Banu da arkası üstü uzanıp ay ışığında ışıldayan kapkara gözlerini gökyüzüne dikmişti. Kamer Banu o an sanki Ziyat Han'ın yüreğinden geçenleri hissetti, kara gözlerini aydan, yıldızlardan çekip Ziyat Han'a baktı, eliyle Ziyat Han'ın tek elini sıktı ve dedi ki:

- Sakın o tilki değmiş olmasın?

O çirkin sıfatlı dilsiz adam ile uyuz tilki Ziyat Han'ın hatırına düştü.

O çirkin sıfatlı dilsiz adamın yüzünde, başında bir tane olsun tüy yoktu; kaşı kirpiği yoktu, boyu uzun, boynu uzun, beli kamburdu, deveye benziyordu ve bomboz gözleri vardı. Yanında boynu zincirli uyuz bir tilki gezdiriyor-

du. Bu uyuz tilkide vergi vardı, her şeyi görüyordu, her şeyi biliyordu, yeryüzünün bütün derdine kederine çare buluyordu. Tilki gördüğünü, bildiğini ancak baş başa kalınca sahibine söylüyordu ve o zaman çirkin sıfatlı dilsizin dili açılıyordu, tilkinin dediklerini tilkiden çare umanlara söylüyordu, karşılığında ise bir altın alıyordu, altını olmayandan gümüş alıyordu, gümüşü olmayandan bir tavuk alıyordu, bir girvenke[13] et alıyordu, tavuğu, eti olmayandan yumurta alıyordu, peynir alıyordu, yoğurt alıyordu, bunlar da olmazsa bir dilim ekmek alıyordu.

Ziyat Han'ın adamları gidip o çirkin sıfatlı dilsiz adamı bulup getirdiler ve çirkin sıfatlı dilsiz bomboz gözlerini Ziyat Han'a dikip derdini öğrendi, sonra acayip garaip sesler çıkara çıkara, tüysüz elini kolunu oynata oynata herkesi odadan çıkardı. Bir müddet sonra ona konuşma vergisi verildi ve çirkin sıfatlı dilsiz tilkiyle baş başa kaldığı odadan başını çıkarıp adamları çağırdı.

- Cemaat!

Ziyat Han ve adamları yeniden odaya döndü ve dilsiz adam tilkinin sözlerini onlara beyan etti:

- Kurban olduğumuz tilki buyurur ki karın gitsin üç gece Göğçegöl'de yıkanıp gelsin, kurban olduğumuz tilki ona bakacak ve derdine derman bulacak.

Ziyat Han sanki akıl fikir sahibi bir han değil, sıradan bir köylüydü. O zamanlar henüz genç olan Mirza Salman bu işe çok taaccüp etti. O gün Ziyat Han, Kamer Banu'yu tahtırevana bindirip kırk cariyeyle eski Göğçegöl sahiline yolladı. Kamer Banu, o sonbahar günlerinde üç gece devamlı Göğçegöl'ün soğuk sularında yıkandı ve bu müddet arzında çirkin sıfatlı dilsiz adam ile tilki de sarayda onlar için ayrılmış odada kaldılar. Tilki dilsiz adama hiçbir şey, söylemiyordu ve dilsiz adam da konuşamıyordu. Tilkiye

[13] Girvenke: Eskiden 400 gramlık ağırlık ölçüsü (a.n.).

çiğ tavuk veriyorlardı, dilsize de sarayda pişen yemeklerden...

Kamer Banu, tilkinin dediğini yerine getirip Göğçegöl sahilinden döndükten sonra dilsiz adam yine acayip sesler çıkararak, tüysüz elini kolunu oynatarak Ziyat Han'ı odadan çıkardı, kendisi de odadan çıktı ve kapıyı bağladı.

Kamer Banu ile tilki odada yalnız kaldı.

Tilki küçükçe bir demir kafesin içinde o yana bu yana dolanıyordu ve Kamer Banu da kafesin önünde durmuştu. Tilki dilini çıkarıp soluyordu, ağzından sular akıyordu, gözleri odanın yarı karanlığında ışıl ışıl parlıyordu, dişlerinin beyazı görülüyordu. Kamer Banu, içinde bir ümitle, imdatla tilkiye bakıyordu. Daha sonra Kamer Banu yavaş yavaş heyecanlanmaya başladı, tilki daha sık soludukça ve bu halde kafesin içinde o yana bu yana dolandıkça Kamer Banu'ya birdenbire bu uyuz tilki kafesten çıkıp ayaklarının arasını, karnını, göğüslerini kemirip parçalayacakmış gibi geldi. Bu his Kamer Banu'yu öyle bürüdü ki bağırarak odadan çıktı ve kendini Ziyat Han'ın kucağına attı.

Çirkin sıfatlı dilsiz hemen odaya girdi ve kapıyı kapattı.

Kamer Banu bütün bedeniyle çırpınarak Ziyat Han'ın kucağına sığınmıştı.

O anda dilsize konuşma vergisi verildi ve dilsiz adam odadan adamlara seslendi.

- Cemaat!

Ziyat Han sert hareketle Kamer Banu'yu kendinden uzaklaştırdı ve odaya girdi.

Dilsiz adam içinde tilkinin dolaştığı kafesi kucağına almıştı ve bomboz gözlerini Ziyat Han'a dikip konuştu:

- Kurban olduğumuz tilki, bütün insanlar dokuz ayda doğar sizinki dokuz yılda doğacak diye buyurdu!

Yıllar geçmişti ve Ziyat Han bu durumu tamamen unutmuştu ve o aylı yıldızlı gecede Kamer Banu'nun sözlerinden sonra Ziyat Han'ın yüreğinde beliren ümit daha

da arttı ve evladı olacağına, hatta bırakın evladı, oğlu olacağına inandı.

Ziyat Han iri avucunu Kamer Banu'nun mermer gibi beyaz karnında gezdirdi ve bu elin sıcaklığı Kamer Banu'nun bütün içine yayıldı.

Tam dokuz ay sonra, baharın sonlarında cevza burcunda[14] Mahmut dünyaya geldi.

Ama ne Ziyat Han'ın ne de Kamer Banu'nun aklına halk âşığı Sazlı Abdullah'ın dedikleri gelmişti. Sazlı Abdullah üstatlar üstadnamesinde[15] şöyle demişti: "Felek biçicidir, bu dünya tarla, biçilen tarladan ise bahçe olmaz".

Üstatlar üstadnameyi bir değil iki derler. Sazlı Abdullah da ikinci üstadnamede şöyle demişti: "Dünya bir bostandır, bozulur gider".

... Çok yakınlarda bir yerde bir horoz öttü.

Ziyat Han gözleri kapalı uzanmıştı ve hiçbir şey işitmiyordu, aslında hiçbir şey düşünmüyordu da gözlerinin önünden gitmeyen o iri gök gözlerle baş başa kalmıştı. Ziyat Han'ın bütün vücudunu bir üzüntü hissi kaplamıştı. Bu üzüntü hissi yalnız Mahmut için değildi, yalnız kendisi için de değildi. Bu, genel olarak dünyanın, hayatın ve varlığın manası hakkında duyulan bir üzüntüydü.

Sazendeler ne yapacaklarını, ne çalacaklarını ya da çalıp çalmayacaklarını bilemiyorlardı. Ziyat Han yattı mı, yatmadı mı? Çalgıcılar çalmalarına ara vermediler ve biraz sonra da Ziyat Han'ı tamamen unutup uykusuzluklarına rağmen birbirlerinin çalgısından haz alarak ve bir birlerini şevklendirerek neyin, sazın, kemençenin diliyle dünyanın

---

[14] Eski astroloji tasavvurlarına göre cevza burcunda doğanlar daima mutlu olurmuş (y.n).

[15] Üstad-name: Azerbaycan halk hikâyeciliği (destan) geleneğinde hikâyeden önce söylenen ve usta âşıklara ait olan hikmetli, nasihat verici şiirler. Bu şiirler genellikle üç tanedir (a.n.).

ihtiyarlığından, insanların gelip geçiciliğinden, ahdden vefadan, itibardan söz açtılar.

Bu sırada genç hanende de saraydan çıkıp at koşturarak Karabağ dağlarına yönelmişti ve neyin, sazın, kemençenin onu yolcu eden sedası yavaş yavaş işitilmez olmuştu.

II

Horoz bir daha öttü.

Bütün Gence yatmıştı, sadece Mahmut yatmamıştı, bir de babasının yatak odasından hazin bir musiki işitiliyordu.

Bu musiki gece yarısı başlamıştı, hanende önce Fuzulî mahlaslı yeni bir şairin sözlerini okumuştu, sonra bir daha okumadı, sadece sazendeler çaldı.

Bütün Gence, Karabağ dağlarından getirilmiş bu hanendenin sesinden, okuyuşundan bahsediyordu. Bu ses herkesin gönlünü açıyordu, herkese derdini kederini unutturuyordu. Ama hiç kimsenin aklına, bu sesin insanın yüreğini sıkabileceği, insanı gamlı edebileceği ve kederlendirebileceği de gelmiyordu.

Bu genç hanendenin sesi, Mahmut'un yüreğini sıkıyordu.

İnsanları anlamak çok zordu. Bu kadar gamlı bir sesten nasıl zevk alınabilir, nasıl neşe duyulabilir?

Genç hanende Gence'ye getirildikten sonra, sarayda ilk olarak şarkı okuduğunda mecliste toplanmış bütün saray ayanı bu sese hayran olmuştu ve herkesin suratından neşe damlıyordu, herkes büyük bir haz içinde dinleyerek saray aşçısı Şekili Nasip'in pişirdiği tavuklu pilavdan yiyor, serin pınar suyu içiyordu.

Mahmut ilk gün bu hanendeyi dinleyemedi. Çünkü Mahmut bir seste bu kadar gam keder olabileceğini, böyle

bir sesten nasıl neşe duyulabileceğini, bu sesi dinleyerek nasıl rahatça pilav yenebileceğini, dünyanın en güzel sözlerini bulup Ziyat Han'ın zevkinin nasıl tasvir edilebileceğini bir türlü anlayamıyordu.

Mahmut, mecliste oturamadı, kalkıp dışarı çıktı, bahçede gezindi. Bahçede de işittiği bu ses Mahmut'u ağlattı. Mahmut, dalı budağı şemsiye gibi bütün etrafı örtmüş büyük elma ağacının gövdesine dayandı, ağladı.

Ertesi gün bu bahçede saray kütüphanesinin müdürü Mirza Salman ile Mahmut yüz yüze geldi. Mirza Salman her zamanki gibi uzun ak sakalının ucunu sol elinin şahadet parmağına dolayarak sordu:

- Mahmut, dünkü hanendenin sesi hoşuna gitmedi mi?

Mirza Salman vaktiyle Mahmut'un saray muallimlerinden biri olmuştu, şiir sanatını öğretmişti ve Şeyh Nizamî'nin "Hamse"sini baştan sonra kadar birlikte mütalaa etmişlerdi. "Hamse'yi bütünüyle Mirza Salman şerh etmişti. Mirza Salman ihtiyarlığından saray kütüphanesinin müdürü seviyesine kadar yükselmişti. Son zamanlarda Mahmut'un küçücük bir hareketi bile Mirza Salman'ın dikkatinden kaçmıyordu.

- Güzel sesi var, hocam!...

- Peki niçin meclisi yarısında terk ettin?

- Çünkü o ses bir söz söylüyordu, ama siz...

Mahmut kızardı:

- Siz onu başka türlü anlıyordunuz...

- Yani sadece ben mi, yoksa bütün meclistekiler mi?

- Bütün meclistekiler!

- O ses ne söylüyordu ki Mahmut?

- O ses, ben bir dertliyim, hiçbir zaman yüreğim gülmeyecek, diyordu. Ben dünyanın en dertli adamıyım ve hiç kimsenin bundan haberi yok... Ben dünyanın en dertli adamıyım, ama sizi eğlendiriyorum...

- Biz ise neşeleniyorduk değil mi?

- Evet

Mirza Salman başka bir söz söylemeden gitti.

Mahmut, hocasının hatırına dokunduğunu düşündü ama Mahmut yüreğindekileri söylemişti.

Gerçekten de Mirza Salman, Mahmut'tan perişan vaziyette ayrılmıştı. Ama Mahmut'un sözleri gönlüne dokunduğu için değil Mirza Salman çok iyi biliyordu ki Mahmut her zaman düşündüğünü söylerdi. Mevlana Celalettin de "Ya olduğun gibi görün, ya göründüğün gibi ol"[16] diye ne güzel demişti. Bunun için Mirza Salman uzun yıllar boyu görmüş geçirmiş bir adamdı ve anlamanın nasıl bir dert olduğunu iyi bilirdi. Bu oğlan ata binmek, kılıç oynatmak yerine şimdiden dünyanın derdini çekmeye başlamıştı ve Mirza Salman, dünyanın bu temiz mahlûkun bu haline yanacağına inanmıyordu. Mirza Salman'ın aklından halk âşığının bir mısraı geçti: "Hak sana göndersin Hızır İlyas'ı"[17] ve Mirza Salman bu mısraı Mahmut'un adına kendi kendine bir daha tekrar etti.

Elbette Mahmut'un, hocası Mirza Salman'ın bu fikirlerinden haberi yoktu ve Mahmut bahçeyi dolaşırken bahar yeşilliği içinde, baharın gülü çiçeği içinde bu konuşmayı unutmuştu. Hanendenin dünkü o yanık sesini de unutmuştu; dün burada, bu dallı budaklı ihtiyar elma ağacının dibinde ağladığını da unutmuştu. Çünkü tabiatta bu kadar renk varken, tabiatta bu kadar saflık varken, güneş toprağı bu kadar kızdırırken, toprak bu kadar genişken yaşamak güzeldi.

İnsanlar bunu neden anlamıyordu?

Nasıl oluyor da bu toprakta doğan, aynı ayın, güne-

---

[16] Bu sözler büyük Türk şairi Celalettin Rumi'nin (1207-1273) Mesnevi'sindendir (y.n).

[17] Hızır ve İlyas: Dine göre peygamberdirler. Birlikte zulmet ülkesine gitmişler ve âb-ı hayattan (hayat suyundan) içmişlerdir. Bazen bu ad aynı kişi manasında da kullanılır (y.n).

şin, yıldızların altında bu toprakta yaşayan insanlar birbirine kötülük edebiliyor, kan akıtabiliyor, birbirini dövebiliyor, sövebiliyordu? Niçin Habil Kabil'i öldürebildi ve daha sonra bu kadar pişman oldu? Nasıl oldu da böyle bir güneşin altında, böyle bir toprağın üstünde kardeş kanı akıtan o kıskançlık meydana geldi? Şeytan Adem ile Havva'yı aldattı, onlar da buğdayı yiyerek cennetten kovuldu ve Adem ile Havva'nın tek günahı bu buğdayı yemek oldu. Peki neden Adem ile Havva'nın nesilleri bu kadar günaha battı, kesti, dağıttı? Bu yeşilliği, bu gülü çiçeği, bu ağaçları görmedi mi onlar?

Bu sorular bu bahar başladı, çünkü bu bahar başka bir bahar idi. Mahmut her bahçede dolaştığında, kırlarda gezmeye çıktığında, Kepez taraflarına gittiğinde nasıl olup da şimdiye kadar bu dünyayı böyle görmediğine; bütün vaktini, kışını, yazını, ilkbaharını, sonbaharını sadece kitap okumakla geçirdiğine, akşamlarını Sofu'nun masallarını dinlemekle geçirdiğine hayret ediyordu.

Mahmut, Eflatun'un ve Aristo'nun kitaplarından tutun İbni Sina'nın eserlerine, *Kelile ve Dimne*'den Sadî'nin *Gülistan*'ına, Nevaî'nin *Hamse*'sine kadar birçok kitap okumuştu ve hatta Sofu, Kamer Banu'nun telkiniyle gözleri harap olmasın diye geceleri ışıkları söndürdüğünde bile ay ışığında kitap okumuştu. Ama bu bahar birdenbire kitaplar onu yormaya başladı, çünkü bu baharın yeşilini, kırmızısını, sarısını, turuncusunu, bu baharın kokusunu sanki ilk defa görüyordu, bahar yağmuru sanki ilk defa yağıyordu. Mahmut kitaplardan usandığı için kendi kendinden utandı, ama bu bahar toprak, Mahmut'un gözlerinde öyle uyanmıştı ki bu utangaçlık hissi de unutulup gitti.

Sofu haber getirdiğinden beri Mahmut gece gündüz gözlerini kitaba dikmiyordu. Kamer Banu'nun yüreğinden hafif bir rahatlık gelip geçmişti. Mahmut büyüdükçe altına daha fazla dert gölgesi çöken gözleri gülümsemişti.

Kamer Banu bu bahar geleli Mahmut'un kırlara, dağlara gezintiye çıkmasına da sevinmişti. Mahmut'un, tek başına saraydan çıkıp dağlara gittiğinde, gül çiçek topladığında Kamer Banu'nun maaşlı gözetleyicilerinin gizlice peşine düşüp onu gözden kaçırmadıklarından haberi yoktu. Mahmut, tek başına gezmeye çıkıyordu, yanında koruyucuların olmasını istemiyordu. Kamer Banu da Mahmut'un kalbini kırmak istemiyordu. Çünkü Kamer Banu, Mahmut'un kalbinin cam gibi olduğunu, kırmamak gerektiğini biliyordu. Bunun için Mahmut'un kız gibi kırlardan gül çiçek toplamasını hiç kimseye söylememeleri için oğlunun gizli gözetleyicilerinin ücretini daha da fazla veriyordu. Ama Kamer Banu'nun da, bu gözetleyicilerin akşamları bir yerde toplanıp Ermenilerden aldıkları şaraptan içerek Mahmut'un kıza benzer hareketlerine doyunca güldüklerinden ve sarhoş olduktan sonra bunu zevkle herkese anlattıklarından haberi yoktu.

Ama Kamer Banu'nun gözetleyicilerinin de bir meseleden haberleri yoktu. Mahmut bir şeyler bekliyordu, Mahmut bir şeylerin arifesindeydi.

Bu neydi? Mahmut, bunu kendisi de bilmiyordu. Sadece bir şeyler olacağını biliyordu, çünkü toprak böyle gülüyorsa bir şeyler olacak demekti.

Mahmut bu sıcak yaz gecesi de bir şeyler bekliyordu.

Babasının yatak odasının penceresinden mum ışığı geliyordu, sazendelerin çalgısı işitiliyordu ve bu boğucu yaz gecesinde bilmediği bir şey vardı. Ama Mahmut bunun ne olduğunu bilmiyordu, hissediyordu, o bahar günlerindeki gibi hissediyordu, çok yakında bir şeyler olmalıydı.

Bir defa yanılmıştı ve Mahmut ikinci defa yanılmayacağını biliyor, hissediyordu.

Bahar geçti, yaz geldi, ama o bahar bereketi, bahar taraveti, Mahmut'un bütün zihnini kamaştıran o bahar yeşili, kırmızısı, sarısı, turuncusu geçip gitmemişti. Baharın

getirdiği o arife hissi geçip gitmemişti ve günlerden bir gün şöyle bir hadise oldu:

Yine sıcak yaz gecelerinden biriydi ve vakit gece yarısını geçmişti, Mahmut saz sesiyle uykudan uyandı. Önceleri sazın babasının yatak odasında çalındığını sandı. Ama sonra bunun başka türlü, başka sözler diyen bir saz olduğunu hissetti. Bu sazın sözlerini adeta baharda toprak söylüyordu, güneş söylüyordu, ay ışığı söylüyordu, yıldızlar söylüyordu, bu sözlerin yeşil, kırmızı, sarı, turuncu rengi vardı.

Mahmut yerinden doğrulup pencereye doğru baktı.

Bu aydınlık yaz gecesinde, Mahmut'un yattığı odanın penceresi önünde sanki göze görünmez bir iple gökten sallanmış bir saz vardı ve bu saz kendi kendine çalıyordu.

Mahmut, bunun halk âşığı Sazlı Abdullah'ın sazı olduğunu anladı.

Mahmut, bu hadiseden hiç kimseye söz etmedi, hatta Sofu'ya bile bir tek söz söylemedi. Çünkü Sofu'ya söylese de söylemese de hiç kimse buna inanmayacaktı, zaten başka zamanlarda da insanlar Mahmut'u tam anlamıyorlardı.

Mahmut, bu arife hissinin sona erdiğini, beklediği şeyin gece yarısı penceresinin önünde gelip çalan bu saz olduğunu fark etti. Sonradan anladı ki yanılmıştı, çünkü aslında bu saz da baharın söylediğini söylemişti, bahar geçip gittiği için gelmişti, baharın yeşilinden, kırmızısından, sarısından, turuncusundan haber getirmişti.

Mahmut, ikinci defa yanılmayacağını biliyordu.

Sazendeler çalıyordu.

Babası neden yatmıyordu?

Belki de babası yatmak istemiyordu, ömrünün çoğunu uykuda geçirmek istemiyordu? Belki babası da bir şeyler bekliyordu? Hayır, babası yatamıyordu, çünkü derdi vardı. Mahmut bunu hissediyordu, babası özellikle kendi derdinden kaçıyordu.

Belki bu gece yarısı babasının derdi yatak odasında onu yakalamıştır?

Bu fikir Mahmut'un yüreğini sıktı, Mahmut yerinden kalkıp pencereye yaklaştı.

Tan yeri sökülüyordu.

Saray yatmıştı. Bahçedeki, kapıdaki nöbetçiler de mızraklarına dayanmış uyukluyorlardı.

Birazdan seher açılacaktı, cariyeler, hizmetçiler hizmete başlayacaktı. Hırdavatçıdan, bohçacıdan tutun tüccarlara kadar şehir ahalisi gelip Ziyat Han tarafından kabul edilmelerini bekleyeceklerdi. Her birinin bir derdi, sıkıntısı vardı; saray ayanları işe başlayacaktı.

Bundan dört gün önce saray ayanları, Kelenter Yakup'un vefatı münasebetiyle matem meclisine toplaşmıştı. Mahmut bu mecliste bağdaş kurup oturmuş saray ayanını bir bir gözden geçirmiş, dehşet içinde kalmıştı. Çünkü merhumun hatırası bir tarafa bırakılmıştı, ayanlar Ziyat Han'ın huzurunda Ziyat Han'ın adilliğinden, merhametinden, yiğitliğinden bahsediyordu ve Mahmut onların her birinin sıfatına baktıkça yalan söylediklerini, riyakârlık ve yaltaklık ettiklerini açık biçimde hissediyordu. Babası da bütün bunları görüyor, anlıyor ve bütün bunları kabul ediyordu. Bu koca adamlar seksen yaşlarına nasıl gelmişlerdi, ne için yaşamışlardı?

Gerçekten onların nasıl hisleri ve heyecanları vardı, nasıl dert ve sıkıntıları vardı, nasıl istek ve arzuları vardı da, bütün bu ikiyüzlülüğe, yaltaklığa ve riyakârlığa haklılık kazandırıyordu?

Merhum Kelenter Yakup'un ölümü bu mecliste hiç kimseyi ölüm hakkında düşündürmedi.

Belki de bu adamlar ölümü çoktan idrak etmişlerdir ve anaları bir zamanlar onların da başını göğsüne bastırmıştır?